

Nou d'Octubre: la diada incerta

La diada oficial dels valencians té encara avui un incert contingut identitari. El Nou d'Octubre, dia en què Jaume I entrà a València, ha estat reivindicat adés i ara per regionalistes, nacionalistes i anticatalanistes. Una data, doncs, polèmica.

Els valencians som un poble amb la genealogia ben resolta. No ens cal cercar les nostres arrels entre les boires d'un passat llegendari ni en els dominis de l'arqueologia o de l'antropologia física: tenim uns orígens datables i ben documentats. A hores d'ara, pocs negaran que la nostra partida de naixement col·lectiu se situa en el segle XIII. La conquesta de la València islàmica per Jaume I, la creació d'un nou regne i la colonització cristiana són els elements centrals d'un procés històric que ha estat interpretat en clau fundacional. De ser una amable festa local —el Sant Donís de la *mocadorà* i de la bandera municipal—, el Nou d'Octubre ha passat a esdevenir també —i sobretot— la commemoració cívica de tots els valencians, encara que siga sota la forma administrativa i una mica grisa de “dia de la Comunitat”. Algunes dosis d'il·lustració pública i, especialment, l'interès de les institucions autonòmiques i la natural devoció que suscita el calendari festiu han fet que els ciutadans vagen assumint el discurs commemoratiu. El consens, però, acaba ací. El conflicte d'identitat que, es vulga o no, condiona la vida pública valenciana aflora quan es tracta de donar un contingut més precís a la festa cívica. I en la mesura que la celebració té una dimensió històrica real, és una part decisiva del passat col·lectiu el que s'interroga des de les nostres preocupacions actuals. No cal dir que la manera d'entendre el present i, més encara, els projectes de futur influeixen

en les visions que, des de diverses posicions ideològiques, es tenen de la nostra història. El que no té sentit és pretendre basar una concepció de la identitat valenciana en l'ocultació del passat o, pitjor encara, en premisses històriques falses. Així doncs, potser convindrà recordar quins són els elements històrics que conflueixen en la commemoració del Nou d'Octu-

No té sentit basar una concepció de la identitat valenciana en l'ocultació del passat o en premisses històriques falses.

bre i tractar de comprendre com han estat reinterpretats pel ventall de vies nacionals que s'ofereixen als valencians.

Els fets històrics. Entre els elements històrics que són rellevants per a la definició de la identitat valenciana no hi ha dubte que la fundació del nou regne n'assenyala una fita cabdal. És clar que si els nous territoris conquistats s'haguessen incorporat als vells països feudals —Aragó o Catalunya— els “valencians” no haurien estat altra cosa que els veïns d'una ciutat més

de la corona. Era el nou marc legal i territorial el que creava la ciutadania valenciana. Evidentment, “ciutadania” en el sentit que podia tenir en l'edat mitjana la pertinença a una comunitat política. Les fronteres valencianes, en efecte, no delimitaven una entitat merament administrativa, sinó una veritable realitat política, en la mesura que el regne era dotat d'un codi legal particular —els furs de València—, d'unes institucions de representació estamental —les corts i posteriorment la Generalitat— i de moneda pròpia. Al seu torn, els òrgans territorials del poder reial —la governació, la batllia general i, més tard, el mestre racional— s'emmotllaven també als límits estrictament valencians. Si el poder civil s'ajustava al territori del nou regne, també és cert que l'eclesiàstic, amb la importància que tenia en aquella època, mantenia vinculacions directes amb Catalunya. Les comarques del nord valencià pertanyien al bisbat de Tortosa, mentre que la diòcesi de València quedava dins l'òrbita de l'arquebisbat de Tarragona. De manera semblant, la xarxa de monestirs establerts en terres valencianes eren filials de les cases mare catalanes. Amb tot, malgrat aquests lligams, el pes de les institucions civils particulars convertia el Regne de València en una veritable comunitat política que, si bé no arribava a tenir les prerrogatives d'un estat independent i es mantingué sempre unit a la resta de països de la corona, tendia a crear una identitat pròpia. Una identitat definida en ter-

mes de ciutadania que era plenament compatible amb la consciència d'una catalanitat originària, viscuda i afirmada. D'aquesta manera, els habitants del regne de València podien proclamar-se simultàniament de *nació valenciana* i de *nació catalana*, sense cap contradicció: s'hi referien a realitats situades en plans diferents.

Aquesta catalanitat etnocultural era el resultat lògic de les condicions en què es dugué a terme la colonització cristiana de les terres conquistades. Tot i el protagonisme de la noblesa aragonesa en els fets bèl·lics i en les primeres donacions, als territoris senyorials i a les ciutats reials l'element demogràfic majoritari venia de Catalunya. L'hegemonia de la llengua catalana, tant per la seua extensió territorial com per l'ús en les noves institucions polítiques i en la vida cultural, era una prova evident de l'origen majoritari dels ciutadans del regne. Així ho palesaven també els testimonis de l'època, des de sant Vicent Ferrer als jurats de València. Només una lectura esbiaixada de documents fragmentaris com el *Llibre del Repartiment* i el miratge de l'actual frontera lingüística entre castellà i català ha permès de posar en dubte aquest predomini dels repobladors del Principat. De fet, gran part de les comarques castellanoparlants no foren ocupades per aragonesos, sinó que continuaren habitades per musulmans de llengua àrab. No seria fins l'inici del segle XVII, amb l'expulsió dels moriscos i una nova repoblació, que es fixarien els límits entre les dues llengües *cris-tianes*. El suposat hibridisme originari dels valencians, producte d'una aportació equilibrada de catalans i aragonesos, seria en bona mesura una visió inexacta. Les recerques més acurades, basades no en els titulars nominats de les donacions, sinó en la identificació massiva dels habitants efectius de les terres valencianes durant els segles XIII i XIV, han permès de confirmar la catalanitat dels valencians medievals. I, el que és tant o més important, no es tractava d'una unitat ètnica latent i sense traducció en el terreny de la consciència, sinó

d'una realitat immediata per al conjunt de la població i refermada per l'existència d'un espai de comunicació i de circulació de les elits al nord i al sud de l'Ebre. En efecte, catalans eren els consellers de València, els bisbes i la munió de frares, mercaders, notaris i buròcrates que creuaven amunt i avall la frontera del regne. Aquests lligams no es reduïen a la creació artística o intel·lectual, sinó que s'estenien al que pot anomenar-se cultura política i jurídica. De fet, les institucions del regne, tot i ser privatives, s'elaboren des d'uns conceptes comuns i en mútua influència amb les dels

altres territoris catalans. El resultat era que els valencians se sentien part d'un "poble" català -d'una "prenació" si es vol- tan cohesionat o més que els altres del seu moment. I com a tals seran percebuts en les seues anades i vingudes pel Mediterrani. Si en aquest sentit hi havia alguna frontera "nacional", no era la de l'Ebre, sinó la que separava els musulmans vençuts que restaven dins del regne i els colons catalans, que al llarg dels segles XIV i XV reforçarien el seu domini polític amb una clara hegemonia demogràfica.

L'aportació dels musulmans va-

Manifestació del Nou d'Octubre de 1978. Imatge aèria de la mobilització al seu pas pel carrer dels Serrans de la ciutat de València.

ARXIU / JOSEP HUGUET

ARXIU / JOSEP HUGUET

ARXIU / JOSEP HUGUET

Diferents imatges reproduïdes a la 'Semana Gráfica' del Nou d'Octubre de 1928. L'any 1838, el Nou d'Octubre, que fins aleshores havia tingut una significació bàsicament religiosa, fou el primer any que la diada va esdevenir una veritable festa cívica.

lencians –o millor: dels andalusins de Balansiya– a la formació de la identitat del País Valencià ha estat un darrer tema que s'ha prestat a moltes confusions. En bona mesura, potser com a reacció davant el patriotisme de Reconquesta, s'ha volgut reivindicar la memòria dels musulmans locals incorporant-los a la nòmina d'avantpassats dels valencians actuals. Massa sovint, però, la maniobra responia a la voluntat de buscar unes arrels autòctones –de vegades projectades fins al món ibèric i encara més enrere– a fi de minimitzar l'impacte de la

colonització catalana. Això significava reduir la conquesta jaumina a un episodi estrictament militar i jurídic que no va alterar significativament la base ètnica i lingüística del país. No cal dir que aquesta visió és radicalment desmentida per les evidències històriques. Ens agrada o no, la fundació del País Valencià és resultat de la violència de l'expansió militar i demogràfica d'una societat feudal. Ací parlar de "reconquesta" i de "re població" resultaria eufemístic: els termes exactes són conquesta i colonització. Una colonització que

representava l'expulsió massiva dels indígenes andalusins de les ciutats i de les terres més productives per concentrar-los en les zones muntanyoses de l'interior. La massa de la població islàmica, doncs, a desgrat de certes interpretacions idíl·liques, restà minoritzada i sotmesa a una subordinació política i econòmica dins del nou regne cristià. És cert que el passat és el que és i que no pot jutjar-se amb criteris morals actuals. Tanmateix, una commemoració com la del Nou d'Octubre no hauria d'eludir aquesta incòmoda realitat històrica. Ni tampoc hauríem de veure el món andalusí local amb un distanciament estrictament arqueològic. Fins al segle XVII la població islàmica continuà essent una part significativa del país i, amb més o menys dificultats, va coexistir amb la majoria cristiana. Això no significa, però, haver de negar els fets: la conquesta suposa una ruptura ètnica, lingüística i política que assenyalava el naixement del poble valencià tal com l'entendem en l'actualitat.

Des d'una perspectiva històrica, doncs, el que pot afirmar-se sobre la identitat dels valencians a l'edat mitjana és l'existència d'una ciutadania política limitada al Regne de València, mentre que els lligams de llengua i de cultura definien un àmbit de pertinença comú a Catalunya i al regne de Mallorca. Des de l'ambigüitat que el concepte nacional tenia en aquella època, les dues comunitats –la política i l'etnocultural– eren nacions que se superposaven. En qualsevol cas, la conquesta i la colonització cristianes suposaren una ruptura amb la societat del Xarq al-Andalus que justifica el caràcter fundacional atribuït a la commemoració del Nou d'Octubre. Ara bé, el contingut concret que en cada moment s'ha donat a aquesta data simbòlica ha estat condicionat, més que pel nivell del coneixement històric, pel debat polític –i no sols nacional– que ha sacsejat la societat valenciana al llarg de la seua evolució contemporània.

La celebració d'una festa cívica. En èpoques més reculades,

ARKIU

abans del procés nacionalitzador espanyol encetat per la revolució liberal, el Nou d'Octubre havia tingut una significació bàsicament religiosa: se celebrava la restauració de la cristiandat a València i poca cosa més. No va ser fins 1838 –en plena carlinada– que l'ajuntament constitucional, amb l'excusa de la commemoració del sisè centenari de la conquesta, va inventar una veritable festa cívica –ara laica– a major glòria d'una nació espanyola tot just acabada d'estrenar i ja en guerra civil. La gesta de Jaume I –un rei aragonès i espanyol– era un episodi més de la reconquesta contra els invasors estrangers. Malgrat que l'eficàcia propagandística exigia un muntatge popular –una cavalcada amb un combat de moros i cristians i tot–, per a la majoria del veïnat el Nou d'Octubre no passava de ser el dia de Sant Donís: una festivitat local i amablement costumista.

Va ser ja cap a la fi del vuit-cents quan els prohoms de la Renaixença aprofitaren la data per a fer una tímida afirmació de la identitat regional. L'exaltació de les glòries regnícoles anava unida al reconeixement d'una vinculació de llinatge i de llengua compartits amb Catalunya, però limitats a l'evocació mítica i inofensiva del passat i a una literatura encartonada. A inicis del segle XX, tanmateix, l'estàtua de Jaume I erigida al Parterre començava a ser visitada pels primers grups que, anant més enllà de les efusions historicistes i nostàlgiques, feien del Nou d'Octubre una ocasió de reivindicació política. Amb alguna interrupció provocada per la dictadura de Primo de Rivera, els partits valencianistes, tot i que ben minoritaris, tractaven de polititzar els actes d'homenatge al Conqueridor. Una actitud que, en aquella època, feia compatibles actituds que anaven de la defensa de la més estricta personalitat valenciana a l'afirmació de la catalanitat nacional del país. L'any 1938, en una València pràcticament assetjada per les tropes de Franco, la commemoració reivindicativa del setè centenari ultrapassava els cercles nacionalistes per a unir totes les forces republicanes en una lec-

tura antifeixista de la conquesta jaumina. Més que el fet militar s'hi remarcava el sentit progressista de les institucions forals i la lluita del monarca contra el predominí de la noblesa. Amb la victòria franquista, el Nou d'Octubre tornava a polititzar-se, però ara al servei de l'ordre totalitari, mentre que “allò valencià” es confinava, amb la col·laboració dels antics valencianistes conservadors, en un dòcil regionalisme folclòric. La celebració diferida del setè centenari en 1939 –on s'identificava el *Caudillo* amb Jaume I i el Cid– marcava la pauta del que havia de ser la festa durant les llargues dècades que estaven per venir. El règim fins i tot es permetia d'aprofitar el Nou d'Octubre per a celebrar esdeveniments ben allunyats de la història medieval valenciana. En 1953 s'hi homenajava la División Azul, i l'any se-

Va ser cap a la fi del vuit-cents quan els prohoms de la Renaixença aprofitaren la data per fer una tímida afirmació de la identitat regional.

güent el *Generalísimo* en persona visitava la ciutat per a coronar la Mare de Déu del Puig i, amb la respectabilitat que li atorgava la guerra freda, presenciava des d'un portaavions nord-americà les maniobres de la Sisena Flota. Encara en 1975, el darrer alcalde franquista de València utilitzava l'avinentsa festiva per a convocar una manifestació de suport al règim. Davant el zel que les autoritats mostraven per conservar el monopoli del Nou d'Octubre, l'activisme valencianista hagué d'aixoplugar-se en manifestacions culturals o bé allunyar-se de València i de la data oficial de la commemoració. Aquest seria l'origen de les em-

blemàtiques marxes al Puig del darrer diumenge d'octubre. Ja en plena democràcia, en 1988, el 750 aniversari de la conquesta permetria celebrar l'esdeveniment des d'unes institucions autonòmiques que, malgrat l'estratègia de tensió dissenyada per la dreta local, havien anat consolidant-se amb una esquerra sensible als plantejaments valencianistes. Tanmateix, l'afany de consens i el xantatge permanent dels sectors anticatalanistes contribuïren a aigualir el sentit històric de la data. Si d'una banda es remarcava el caràcter fundacional de la conquesta i de la creació del regne, per altra s'ocultaven les arrels catalanes dels valencians. A l'hora de la veritat, el programa oficial i les iniciatives sorgides de la societat civil posaren de manifest la fragilitat de l'aparent consens autonòmic. Aquest episodi decisiu de la història valenciana tenia tantes interpretacions com l'ampli ventall d'opcions ideològiques que havien anat definint-se durant la transició. Deu anys després, la situació no ha variat substancialment. Una ullada a les diferents propostes sobre la identitat nacional dels valencians, formulades amb més o menys respecte a la realitat històrica, permet de comprovar-ho.

Pàgina dels Furs de València. La seua existència és un dels elements més característics en la formació de la identitat valenciana.

El ventall de les ideologies. Si ens fixem no tant en els textos programàtics dels partits, sovint d'una ambigüitat calculada, sinó en corrents ideològics més amplis, definits a nivell intel·lectual i cívic, les propostes poden agrupar-se en un espectre relativament reduït. D'una banda, trobem el nacionalisme espanyol –pur i dur– i el regionalisme anticatalanista. De l'altra, el valencianisme catalanista i el nacionalisme català estricte. I entre aquests dos blocs, un terreny intermedi que aniria d'un autonomisme neutre a l'anomenat valencianisme nacional. La terminologia –cal dir-ho– és una mica improvisada, però tracta d'identificar unes posicions ideològiques que ben sovint travessen transversalment les formacions polítiques concretes. La qüestió, doncs, és valorar el paper que atribueixen als fets històrics simbolitzats pel Nou d'Octubre en funció del seu ideari.

El nacionalisme espanyol tradicional no necessita presentacions. Des d'aquesta òptica la *Región Valenciana* no seria diferent –posem per cas– de Múrcia, la Rioja o Extremadura. D'alguna manera, tot el passat previ als Reis Catòlics hauria estat un pròleg que només tenia sentit en funció de la marxa cap a la unitat nacional. D'aquesta manera, el Nou d'Octubre no tindria un ple significat fundacional, sinó que seria un episodi més de l'èpica de la Reconquesta espanyola. Tot l'entramat institucional regnícola valencià, des del punt de vista de la creació de consciència, no hauria estat diferent dels regnes de Múrcia o de l'Aragó estricte. D'altra banda, la "re població" catalana i aragonesa hauria donat a la societat valenciana un caràcter regional on la llengua –"dialecte" en les versions més dures– esdevenia un element pintoresc sense un veritable valor identitari. En definitiva, la conquesta i la colonització del segle XIII no haurien alterat l'adscripció dels valencians a una nació preexistent i que havia de consolidar-se a l'inici de l'època moderna.

L'anticatalanisme polític uneix l'herència franquista amb certs

elements de la tradició del valencianisme conservador. El resultat és un regionalisme que, en virtut del seu populisme victimista, pot adoptar de forma mimètica un discurs pseudonacional desmentit per les seues actuacions pràctiques. La peculiaritat del *blaverisme*, com és ben sabut, rau en la negació de la realitat històrica de la colonització cristiana. L'arribada de pobladors del nord hauria estat molt reduïda en termes demogràfics i, entre ells, els catalans no haurien tingut un pes especialment rellevant. Tot al contrari, els avantpassats dels valencians

ARXIU / JOSEP HUGUET

actuals serien els indígenes musulmans i mossàrabs que ja parlaven una hipotètica llengua valenciana. En rebutjar la realitat de la colonització catalana, els *blavers* han d'aferrar-se a l'autoc-tonisme ètnic i lingüístic. En conseqüència, mitifiquen el passat islàmic alhora que es mantenen actituds xenòfobes en la política quotidiana. De manera semblant, tot i que els anticatalanistes han fet de la reivindicació del nom "Regne de València" un factor de desestabilització política, la dèria autotoniasta limita el paper de les institucions forals en la formació de la identitat valenciana. En efecte, la creació del nou regne és un moment important però no fundacional en l'evolució d'una "valencia-

nia" que pot remuntar-se als ibers i fins i tot a la prehistòria. El regne, doncs, no hauria produït la personalitat valenciana, sinó que és la suposada valencianitat preexistent a la conquesta la que hauria justificat la creació del nou estat separat de Catalunya. Aquesta deriva particularista, que fins i tot deu deixar perplexos els regionalistes més tradicionals, explica que des de la dreta local pugui afirmar-se que la conquesta de València per Jaume I no ha tingut més importància que la presa de Sagunt per Anníbal.

A l'altra banda de l'arc ideològic, el valencianisme més o menys "catalanista" –el nacionalisme d'esquerra o fusterianisme– representa una opció raonablement respectuosa amb la història del país. En tot cas, podria objectar-se una certa minusvaloració del pes de la ciutadania política, derivada de les institucions forals, en el procés de formació de la consciència col·lectiva. En efecte, més que no la fundació del regne, és la ruptura etnocultural representada per l'aportació demogràfica catalana el factor decisiu de la identitat dels valencians. La ciutadania valenciana sols hauria estat un matís regional que no comprometia, per ella mateixa, la catalanitat nacional originària. Per aquest motiu, el Nou d'Octubre simbolitza la fundació del País Valencià entès com una

part –"enèrgicament diferenciada"– d'una nació catalana plural. Una visió del passat que s'ajusta, així, al projecte nacional dels Països Catalans.

La revisió d'aquests plantejaments des d'una perspectiva nacional unitària –en lloc de catalans de València hi hauria valencians de Catalunya–, duu aparellada una nova imatge de la conquesta jaumina. D'entrada, la negació d'una identitat valenciana substancial –l'única realitat inferior a la nació catalana seria el mosaic de comarques que van de Salses a Guardamar– comporta el rebuig del caràcter fundacional del Nou d'Octubre. Els orígens nacionals dels valencians, en tant que catalans, se situen en els Pirineus i no en la con-

Postal commemorativa del primer Congrés Regionalista Valencià de l'any 1907. A principis de segle, els partits valencianistes, tot i que ben minoritaris, tractaven de polititzar els actes d'homenatge al Conqueridor.

quista de les terres islàmiques. La data té exclusivament un sentit local, el de la incorporació de la ciutat de València a la nació catalana, de manera similar a Lleida o Tortosa. En definitiva, la fundació del regne esdevé una dada irrellevant per a la definició de la identitat dels valencians, mentre que la colonització catalana constitueix l'únic referent històric significatiu.

Per la banda del que podria denominar-se autonomisme neutre, és a dir, pels sectors que consideren la Comunitat Valenciana com una *nacionalitat* més de l'Espanya autònoma, el Nou d'Octubre representa el naixement del poble valencià. Tal com es va posar de relleu en la commemoració del 750 aniversari, no es nega la presència catalana en la colonització del país, però la seua importància tendeix a diluir-se —i a dissimular-se— en favor d'un hibridisme alimentat per les aportacions aragoneses, occitanes i d'altres procedències més exòtiques. És la creació del regne com a espai polític propi el factor clau de la formació de la identitat valenciana. En la pràctica, aquesta visió dels orígens del país coincideix amb la lectura que se'n fa des de l'anomenat valencianisme nacional. La diferència fonamental d'aquestes dues opcions —els primers consideren el país com una nacionalitat espanyola, mentre que els segons hi veuen una veritable nació— no afecta la manera com valoren els fets històrics del Nou d'Octubre. En efecte, la "tercera via" ha insistit en l'hibridisme constituït de la nova societat i, sobretot, en la fundació del regne, d'un espai de poder autònom, com a element definitori de la identitat valenciana. Darrerament, l'evolució d'alguns sectors catalanistes cap a aquests plantejaments nacionals ha complicat l'esquema. Així, rebutjant el mite de l'hibridisme, pot afirmar-se l'hegemonia de la colonització catalana, però aquesta unitat cultural quedaria anul·lada en el pla polític pel pes de les institucions del nou regne. La configuració del marc polític foral a la llarga hauria generat una "nació valenciana" diferent de la catalana. En definitiva, els projectes de fu-

ARXIU / ACCIÓ CULTURAL DEL PAÍS VALENCIÀ

Qualsevol interpretació de la conquesta jaumina ha de tenir en consideració els fets objectius establerts per la recerca històrica.

ARXIU / PRATS I CAMPS

tur que s'ofereixen a la societat valenciana, i més encara quan està en joc la qüestió de la identitat, han de donar una resposta al problema dels orígens. Això no vol dir que qualsevol afirmació sobre el passat siga acceptable. En aquest sentit, si no es vol caure en una manipulació abusiva de la història, qualsevol interpretació de la conquesta jaumina ha de tenir en consideració els fets objectius —les implicacions de la fundació del regne i l'hegemonia de la colonització catalana— establerts per la recerca històrica. La insistència en un factor o en un altre ja pertany al camp dels diversos —i legítims— projectes polítics. El que resulta inacceptable és l'ocultació i la falsificació

del passat. I al País Valencià, per desgràcia, massa gent sembla haver fet seu el discurs d'Ernest Renan, el filòsof del nacionalisme francès, quan afirmava que "l'oblit, i diria fins i tot l'error històric, són un factor essencial de la formació d'una nació i és així que el progrés dels estudis històrics és sovint per a la nacionalitat un perill". Tot al contrari, i amb independència de cada plantejament polític, la difusió social de les realitats històriques simbolitzades en el Nou d'Octubre, agrade o no, és una exigència democràtica que hauria de ser satisfeta pels poders públics.

Dalt, XIX aplec del País Valencià (1979). Baix, Nou d'Octubre de 1996. Les celebracions de la diada del País Valencià per part del valencianisme catalanista han evolucionat molt aquests darrers anys.

Pau Viciano